

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اسیات

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

تلازم توحید و ولایت در قرآن و سنت

استاد راهنما

جناب آقای دکتر علیرضا کهنسال

استاد مشاور

جناب آقای دکتر مرتضی حسینی شاهرودی

نگارش

علیمه پورافغان

بهار ۹۱

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه خانم عظیمه پور افغان دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش فلسفه و حکمت اسلامی در ساعت ۱۱:۳۰ روز یکشنبه مورخ ۹۱/۳/۲۸ در محل سالن شورا دانشکده الهیات با حضور امضا کنندگان ذیل تشکیل گردید. پس از بررسی های لازم، هیأت داوران پایان نامه نامبرده را با نمره به عدد به حروف و با درجه مورد تأیید قرار داد / نداد.

عنوان رساله

تلازم توحید و ولایت در قرآن و سنت

امضا

هیأت داوران

• داور: آقای حسینی شریف

مربی گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

• داور و نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر ایرجی نیا

استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

• استاد راهنما: دکتر کهنسال

استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

• استاد مشاور: دکتر حسینی شاهرودی

دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

• مدیر گروه: دکتر محمدکاظم علمی

دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

اظهارنامه

اینجانب عظیمه پورافغان دانشجوی دوره دکتری/کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد نویسنده رساله/پایان نامه تلازم توحید و ولایت در قرآن و سنت تحت راهنمایی جناب آقای دکتر کهنسال متعهد می‌شوم:

- تحقیقات در این رساله/پایان نامه توسط اینجانب انجام شده است و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهشهای محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در رساله/پایان نامه تاکنون توسط خود یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد و مقالات مستخرج با نام « دانشگاه فردوسی مشهد » و یا « Ferdowsi University of Mashhad » به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی رساله/پایان نامه تأثیرگذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از رساله/پایان نامه رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا بافتهای آنها) استفاده شده است ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

تاریخ

امضای دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد. این مطلب باید به نحو مقتضی در تولیدات علمی مربوطه ذکر شود.
- استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در رساله/پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد.

تقدیم بہ:

پیشگاہ ولی اللہ الاعظم،

قلب عالم امکان،

صاحب العصر والزمان (عج)

و تقدیم بہ جد بزرگوارش،

حضرت امام علی التقی (علیہ السلام)،

ہادی النفوس...

او کہ دکلاس درس امام شناسی، تشنگان معرفت را جرعه جرعه با دستان مہربان و پر عطوقتش سیراب می کند.

تقدیر و سپاس

الهی!

روزگاری در حسرت کوی شمس الشمس (علیه السلام) بودم، حال که توفیق هم جواری امام رئوف (علیه السلام) و سکنی گزیدن در باغی از باغ های بهشت را، در این سال با نصیم کردی، مرار یاری شکر و سپاس تو نیست؛ پس با جان و اثره های که تو خود آموختی ام می گویم: «

الحمد لله رب العالمین»

پدر و مادر عزیزم!

هنگام سپاس از شما که فرامی رسد، قلم بر صفحه فریاد می کشد، قامت کلمات می شکنند... اکنون که حاصل دستان خسته تان رمز موفقیتم شد به خود می بالم که شمار دارم.

استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر کهنسال!

می دانم که در مسیر معرفت یافتن، گام هایم کودکانه پیش رفتند؛ لکن، همه ی سرمشق های تان را بر صفحه ی جان حک ساختم و این سیاه مشق من، انعکاس گوشه ای از دنیای شماست. سپاس که بی دریغ تا پایان با من ماندید.

استاد ارجمندم جناب آقای دکتر حسینی شاهرودی!

از این که در محلی این مسیر، با رهنمودها و ارزانه نظرات سازنده، مرا مورد لطف خویش قرار دادید، کمال شکر را دارم.

بسمه تعالی
مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویان
دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله/پایان نامه: تلازم توحید و ولایت در قرآن و سنت		
نام نویسنده: عظیمه پورافغان		
نام استاد(ان) راهنما: جناب آقای دکتر کهنسال		
نام استاد(ان) مشاور: جناب آقای دکتر حسینی شاهرودی		
رشته تحصیلی: فلسفه و کلام اسلامی	گروه: فلسفه	دانشکده: الهیات
تاریخ دفاع:	تاریخ تصویب:	
تعداد صفحات: ۱۸۷	مقطع تحصیلی: ☒ کارشناسی ارشد ☐ دکتری	
<p>چکیده رساله/پایان نامه :</p> <p>در دین مبین اسلام، اعتقاد به وحدانیت خدای متعال سرسلسله همه عقاید می باشد. به گونه‌ای که تمامی فرق اسلامی در قبول خدای واحد و توحید ذاتی اتفاق نظر دارند. از سویی ولایت به عنوان رکن تشیع به شمار می‌رود. چنانچه در کتب روایی ایشان، ولایت به عنوان شرط دخول در قلعه محکم توحید معرفی شده است. بنابراین ارتباط و تلازم تنگاتنگی را بین توحید و ولایت می‌توان مشاهده کرد. پژوهشی که پیش رو دارید، در مقام بررسی تلازم مذکور می‌باشد.</p> <p>در این راستا ابتدا، معنای توحید و ولایت و اقسام آن‌ها ذکر شده است. سپس آیات و روایات دال بر اثبات ولایت حضرت علی و ائمه معصومین (علیهم السلام) از منظر فریقین بیان شده است. در ادامه، با دسته بندی روایات مذکور، تلازم توحید و ولایت در هر دسته از روایات مورد بررسی قرار گرفته است.</p> <p>در نهایت، با تعمق و تحلیل عقلانی بر جمیع مطالب و روایات فصول پیشین، رسیدن به این نتیجه ضروری دانسته شده که معنای توحید و ولایت، هرکدام دارای مراتبی هستند که شارع هر بار عنایت به معنایی داشته است. هرچه این معنا وسیع تر شود، تلازم میان آن دو بیشتر مشهود است، به گونه‌ای که ولایت لازم بین توحید و در حکم علت غایی دین قرار می‌گیرد.</p>		
امضای استاد راهنما:	کلید واژه:	۱. توحید ۲. ولایت ۳. تلازم ۴. اسلام ۵. ایمان
تاریخ:		

فهرست عناوین

مقدمه ۱

فصل اول: توحید از دیدگاه شیعه و اهل سنت

۱-۱- معنای توحید و اقسام آن ۶

۱-۱-۱- توحید ذاتی ۷

۱-۱-۲- توحید صفاتی ۹

۱-۱-۳- توحید افعالی ۱۰

۱-۱-۳-۱- گونه‌های توحید افعالی ۱۳

۱-۱-۴- توحید در عبادت ۱۴

۱-۲- توافق فریقین در توحید ذاتی ۱۶

فصل دوم: ولایت از دیدگاه شیعه و اهل سنت

۱-۲- معنای ولایت و اقسام آن ۲۰

۱-۱-۲- اقسام ولایت ۲۳

۱-۱-۲-۱- ولایت تکوینی ۲۳

۱-۱-۲-۲- ولایت تشریحی ۲۵

۱-۲-۲- تقسیم بندی دیگر ۲۶

۱-۲-۱-۲- ولاء منفی ۲۷

۱-۲-۲-۲- ولاء اثباتی ۲۸

۷۵ دیدگاه اهل سنت ۳-۵-۲-۲
۸۲ حدیث سفینه نوح ۶-۲-۲
۸۲ ۱-۶-۲-۲ متن و مرجع حدیث
۸۲ دیدگاه شیعه ۲-۶-۲-۲
۸۴ دیدگاه اهل سنت ۳-۶-۲-۲
۹۳ ۷-۲-۲ حدیث منزلت
۹۳ ۱-۷-۲-۲ متن و مرجع حدیث
۹۴ دیدگاه شیعه ۲-۷-۲-۲
۹۷ دیدگاه اهل سنت ۳-۷-۲-۲
۱۰۸ ۸-۲-۲ حدیث من مات ولم يعرف..
۱۰۸ ۱-۸-۲-۲ متن و مرجع حدیث
۱۰۸ دیدگاه شیعه ۲-۸-۲-۲
۱۱۰ دیدگاه اهل سنت ۳-۸-۲-۲
۱۱۳ ۹-۲-۲ حدیث معیت حق با علی <small>علیه السلام</small>
۱۱۳ ۱-۹-۲-۲ متن و مرجع حدیث
۱۱۴ دیدگاه شیعه ۲-۹-۲-۲
۱۱۵ دیدگاه اهل سنت ۳-۹-۲-۲
۱۱۸ ۱۰-۲-۲ حدیث ایذاء
۱۱۹ ۱۱-۲-۲ حضرت علی <small>علیه السلام</small> میزان ایمان و نفاق
۱۲۰ ۱۲-۲-۲ حضرت علی <small>علیه السلام</small> تقسیم النار والجنه
۱۲۱ ۱۳-۲-۲ سایر احادیث

- ۱۵۴ ۴-۱-۱-۱-۱-۴-۴ اجماع و نقد آن
- ۱۵۵ ۴-۱-۲- نظریه امامت از اصول مذهب
- ۱۵۸ ۴-۲- ارتباط توحید و ولایت با توجه به آیات و روایات
- ۱۵۸ ۴-۲-۱- بررسی آیات قرآن
- ۱۵۸ ۴-۲-۱-۱- انحصار ولایت در خداوند
- ۱۶۰ ۴-۲-۱-۲- ارتباط توحید و ولایت خداوند
- ۱۶۱ ۴-۲-۱-۳- ارتباط توحید و ولایت ائمه علیهم السلام
- ۱۶۲ ۴-۲-۲- بررسی روایات
- ۱۶۴ ۴-۳- تلازم توحید و ولایت
- ۱۶۴ ۴-۳-۱- طریق نقلی
- ۱۶۵ ۴-۳-۱-۱- روایات دال بر اصل ولایت
- ۱۶۵ ۴-۳-۱-۲- روایات دال بر معیت با حق بودن
- ۱۶۶ ۴-۳-۱-۳- روایات دال بر نفی سعادت از منکر ولایت
- ۱۶۷ ۴-۳-۱-۴- روایات دال بر افضلیت
- ۱۶۸ ۴-۳-۲- تحلیل عقلی
- ۱۷۶ منابع و مأخذ

مقدمه

تعریف مسأله و تبیین موضوع

«ولایت» در دیدگاه شیعه به عنوان رکن تشیع به شمار می‌رود و بحث در مورد تشیع بدون در نظر گرفتن آن امکان‌پذیر نیست. با استناد به آیات و روایات مورد قبول شیعه و اهل سنت می‌توان ثابت کرد که نه تنها ولایت و ارتباط آن با دین غلو و خارج از مذهب نیست بلکه ولایت در حکم علت غایی دین می‌باشد که بدون آن هیچ یک از اعمال دیگر پذیرفته نیست. بنابراین ارتباط و ملازمت تنگاتنگی بین ولایت و اصول عقاید به ویژه توحید وجود دارد که با توجه به آیات و احادیث در این زمینه و تفکر عقلانی در باب آن‌ها می‌توان به خوبی تأکیدی که بر ملازمت آن دو شده است را ملاحظه کرد.

پیشینه پژوهش

اگرچه در زمینه توحید و ولایت هر کدام به تنهایی کتب متعددی نوشته شده است. ولی تا آنجا که این جانب تفحص نموده‌ام پایان‌نامه‌ای که در صدد نشان دادن ارتباط این دو با هم باشد نوشته نشده است. تنها کتابی به نام «تجلی توحید در نظام امامت» نوشته آیت الله صافی گلپایگانی و چند مقاله با عنوان «ولایت رکن توحید» توسط آیت الله مصباح یزدی و «ولایت برترین رکن دین» توسط علی مهدوی نگاشته شده است.

پرسش‌های اساسی تحقیق

- ۱- دیدگاه شیعه و اهل سنت در باب توحید چیست؟
- ۲- دیدگاه شیعه و اهل سنت در معنای ولایت در قرآن و روایات چیست؟
- ۳- چه دلیلی بر ولایت ائمه اثنی عشر علیهم‌السلام وجود دارد؟
- ۴- آیا ولایت یک امر فرعی است یا مرتبط با اصول دین است؟
- ۵- آیا می‌توان به طرحی کلی درباره‌ی ولایت دست یافت که جایگاه آن را در نظام اندیشه‌های اسلامی نشان دهد؟

فرضیه‌ها یا پاسخ‌های احتمالی تحقیق

۱- شیعه و اهل سنت به‌رغم اختلاف در بسیاری از صفات خداوند در اصل قبول خدای واحد مشترک‌اند.

۲- شیعه و اهل سنت در معنای ولایت در آیات و روایات اختلاف دارند. ولایت در نظر اهل سنت حداکثر مانند اجتهاد است ولی از نظر شیعه تداوم وظایف نبی است.

۳- ولایت ائمه دوازده‌گانه علیهم‌السلام با روایات متعدد قابل اثبات است.

۴- ولایت با همه‌ی اصول دین مرتبط است و برای قبولی اعمال دیگر ابتدا باید ولایت را قبول داشت و چون توحید اصل دین است، ارتباط مستقیم ولایت در ابتدا با توحید خواهد بود.

۵- با استفاده از اطلاعات و مواد تهیه شده در فصول پیشین می‌توان به طرح کلی ولایت و جایگاه آن در اسلام دست یافت.

ضرورت تحقیق و هدف

با توجه به اهمیت ولایت در دیدگاه شیعه و اعتقاد به این مسئله که بدون قبول ولایت هیچ‌یک از اعمال دیگر پذیرفته نیست پرداختن به این موضوع و ارتباط آن با توحید که اصل دین است، ضروری می‌باشد. علاوه بر این که ما برای ایجاد وحدت احتیاج داریم مواضع خودمان را کاملاً روشن و شفاف بیان کنیم.

روش انجام تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و بیشتر استفاده از منابع دست اول و در حد لزوم استفاده از اینترنت می‌باشد.

ساختار و بدنه اصلی تحقیق

ساختار پژوهش به این صورت است که در فصل نخست معنای توحید و مراتب آن بیان می‌شود و در ادامه مطرح می‌شود که با توجه به مراتب توحید، آنچه مورد نظر تحقیق حاضر است توحید ذاتی است که مورد قبول فریقین می‌باشد.

در فصل دوم در ابتدا معنای ولایت و اقسام آن توضیح داده می‌شود و در ادامه آیات و روایات دال بر اثبات ولایت حضرت علی علیه السلام آورده شده است که دیدگاه هر کدام از شیعه و اهل سنت در مورد آن‌ها در حد لزوم بیان شده است.

در فصل سوم به اثبات ولایت ائمه دوازده گانه علیهم السلام از طریق روایات مورد قبول اهل سنت پرداخته شده است.

در فصل چهارم ابتدا به طرح این مسأله که امامت از اصول دین است یا اصول مذهب پرداخته شده است. علماء متقدم امامت را جزء اصل دین می‌دانند که پیامد چنین نظریه ای، اعتقاد به کفر منکران ولایت است. در ادامه به نقد و بررسی دلایل ایشان در این زمینه و بیان این که امامت جزء اصول مذهب می‌باشد، پرداخته شده است. در نهایت با توجه به اطلاعات ذکر شده در فصول پیشین تلازم ولایت با اصول عقاید به ویژه توحید نشان داده شده است.

محدودیت های پژوهش

در پایان می‌بایست یادآور شد که یکی از مسائل بسیار مهم اعتقادی ما که با زندگی ما گره خورده و سعادت دنیا و آخرت‌مان در گرو آن می‌باشد، ایمان و ارادت ما به آستان مقدس حضرات معصومین علیهم السلام و قبول تام و کامل ولایت ایشان است. در شرایط کنونی که در زمان غیبت امام زمان (عج) به سر می‌بریم، انسان کنونی تشنه حقیقت می‌باشد و مورد هجوم تبلیغات ادیان و مذاهب مختلف قرار دارد. بسیاری از این تبلیغات از طریق برنامه‌های الکترونیکی به روز و دنیای مجازی و اینترنت صورت می‌پذیرد. مسلم است که یکی از مهم‌ترین وظایف ما این است که در این جنگ نرم با استفاده از روش خود ایشان، قاطعانه به اثبات موضع حق خود پردازیم. مشکلی که متأسفانه در تدوین پژوهش حاضر مواجه شدم در استفاده از نرم افزارهای معتبر مورد قبول علماء حاضر (از جمله عالم بزرگوار آیت الله حسینی قزوینی) بود. به عنوان مثال نرم افزار «مکتبه الشامله» مجموعه نفیسی از کتب شیعه و اهل سنت است که بنده در ابتدا، در بیان مطالب به کتب معتبر و دست اول این مجموعه استناد داده بودم در حالی که به علت نداشتن سال و نوبت چاپ و بعضاً اطلاعات دیگر مورد قبول واقع نشد. در صورتی که اگر

ارجاع به کتب نرم افزار داده می‌شد، فردی که در صدد تشخیص حق و باطل باشد، با داشتن نرم افزار به راحتی می‌تواند حقیقت را دریابد.

در پایان باید گفت این که اعتقادات ناب اسلامی در اختیار ما قرار گرفته، مرهون زحمات بی‌شمار و فداکاری‌های علماء تشیع - که خداوند روحشان را همنشین مولایمان امیرالمؤمنین علیه السلام قرار دهد - در طول تاریخ است. تمام امید و دلخوشی بنده این است که پژوهش حاضر که همچون قطره‌ای از اقیانوس زحمات ایشان است، مورد قبول حضرت حق قرار گیرد.

«یا من یقبل الیسیر و یعفو عن الکثیر، إقبل منّی الیسیر و اعف عنّی الکثیر»

فصل اول

توحید از دیدگاه شیعه و اهل سنت

۱. توحید از دیدگاه شیعه و اهل سنت

آنچه مسلم است نخستین اصل در دین مبین اسلام و سرسلسله همه عقاید دینی، توحید می‌باشد. همان‌گونه که پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ابتدای دعوت آسمانی خویش آن را به عنوان اساسی‌ترین اصل قبول و گرویدن به اسلام بیان کرده‌اند. شکی نیست که جمیع فرق اسلامی در قبول اصل مذکور اتفاق نظر دارند. همچنین ایشان مراتبی را برای توحید بیان کرده‌اند که برخی از آن‌ها مورد اختلاف متکلمین می‌باشد. از سوی دیگر با تأمل در عقاید فریقین می‌توان دریافت در مرتبه توحید ذاتی توافق نظر دارند و اختلاف نظری در خصوص آن در کتب کلامی ذکر نشده است. در تأیید ادعای مذکور، به ذکر معنای توحید و مراتب آن و در نهایت توافق فریقین در توحید ذاتی با توجه به روایات نبوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌پردازیم.

۱-۱- معنای توحید و اقسام آن

واژه «توحید»، مصدر باب «تفعیل» از ریشه «وحد» به معنای انفراد و یگانه دانستن و تنها قرار دادن یک چیز می‌باشد از این رو «واحد» به چیزی اطلاق می‌شود که جزء ندارد.^۱ با توجه به همین معنا در مباحث خداشناسی، توحید به معنای یگانگی خدا، بدون شریک بودن خدا و عدم ترکیب و جزء در او است. چنانچه حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام در جواب مرد اعرابی وحدت خداوند را این‌گونه معنا می‌کند: این که خداوند واحد است چهار قسم دارد که دو وجه آن بر خداوند روا نیست و دو وجه در او ثابت است. اما آن دو وجه که بر او روا نیست، گفتار گوینده است که می‌گوید یکی و از آن، باب اعداد را قصد می‌کند. چنین چیزی بر او روا

^۱. وحد: الوحدة الانفراد والواحد فی الحقیقه، هو الشی الذی لا جزء له البتة (ر.ک: راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، ص ۵۱۴)؛ وحده توحیدا: جعله واحدا (ر.ک: زبیدی، مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، ج ۵، ص ۲۹۸ و ۳۰۰؛ فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، *القاموس المحيط*، ج ۱، ص ۴۱۴)

نیست؛ زیرا آنچه که دومی برایش نیست در باب اعداد داخل نمی‌شود. آیا نمی‌بینی که کافر شده آن که گفته که او یکی از سه خدا است. ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثٍ﴾^۱ «آن‌ها که گفتند: «خداوند، یکی از سه خداست» (نیز) به یقین کافر شدند.» معنی دیگر گفتار گوینده است که او یکی از مردمان است و با آن نوعی از جنس را در نظر دارد، این قول هم بر او روا نیست؛ زیرا که نسبت تشبیه به خداوند است که پروردگار ما بلندمرتبه‌تر از آن است و اما آن دو وجه که در او ثابت است، گفتار گوینده است که او یکی است بدین معنا که در میان چیزها شبیه و ماندی برای او نیست و پروردگار ما این چنین است و وجه دیگر گفتار گوینده است که آن جناب، احدی المعنی است و قصد او این است که خدا منقسم نمی‌شود نه در وجود ذهنی و خارجی و نه در عقل و نه در وهم و خیال و پروردگار عزیز و بلندمرتبه ما چنین است.^۲

برای توحید، چهار قسم شمرده‌اند: توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید افعالی و توحید عبادی. سه قسم نخست را «توحید نظری» و قسم چهارم را «توحید عملی» گویند.

۱-۱-۱- توحید ذاتی

اعتقاد به یگانگی ذات خدا را توحید ذاتی گویند. ذات خداوند تعدد نمی‌پذیرد و دوگانگی بر نمی‌تابد و مثل و ماندی ندارد «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ»^۳ «هیچ چیز همانند او نیست و او شنوا و بیناست» «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»^۴ «و برای او هیچ‌گاه شبیه و ماندی نبوده است.» روایات برای توحید ذاتی دو معنا بر شمرده‌اند: یکی بسیط بودن و جزء نداشتن که آن را «احدیّت» ذات می‌گویند و دیگر، مثل و نظیر نداشتن که آن را

^۱. مائده، ۷۳

^۲. ابن بابویه، محمد بن علی، التوحید، ص ۸۳

^۳. شوری، ۱۱

^۴. توحید، ۴

«وحدانیت ذات» می‌خوانند. برای هر کدام از این دو براهینی را بیان کرده‌اند، از جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف) برهان بر بساطت ذات الهی: ترکیب دارای اقسامی است: ۱. ترکیب از اجزاء عقلی مانند جنس و فصل ۲. ترکیب از اجزاء خارجی مانند ماده و صورت و اجزاء عنصری ۳. ترکیب از اجزاء مقداری مانند خط و سطح

ذات الهی مطلقاً مرکب از اجزاء نیست. دلیل آن که مرکب از اجزاء خارجی و مقداری نیست، این است که پروردگار منزّه از جسم و ماده است و برهان بر عدم ترکیب از اجزاء عقلی این است که واجب الوجود ماهیت ندارد و آنچه ماهیت ندارد، اجزاء عقلی یعنی همان جنس و فصل ندارد. منظور از ماهیت در این جا، ماهیت به معنای تساوی وجود و عدم است. هر ماهیت‌داری ممکن الوجود است. واجب الوجود بالذات، ممکن الوجود نیست، پس ماهیت ندارد.

ب) برهان بر وحدانیت ذات الهی: ۱. تعدّد مستلزم ترکیب است. اگر واجب الوجود دیگری وجود داشته باشد، دو واجب الوجود در وجوب اشتراک دارند. و از سویی باید دارای وجه تمایز دیگری نیز داشته باشند که تمیّز آن دو از یکدیگر به چیزی غیر از آن معنی مشترک باشد، این به معنای ترکیب آن دو از مابه‌الاشتراک و مابه‌الامتیاز است. درحالی که ثابت شد که واجب تعالی بسیط است.

۲. صرف هستی تعدّد و تکرار در آن را ندارد: همان‌گونه که بیان شد واجب الوجود بالذات ماهیت ندارد. بنابراین او در صرف وجود و محض هستی است که هیچ نقصان و فقدانی در او راه ندارد و مسلم است که تعدّد و دوگانگی با صرف وجود منافات دارد. بنابراین ذات الهی وجود محض است و واحدی است که دومی و شبیه و نظیر ندارد.^۱

۱. سبحانی، جعفر، *محاضرات فی الالهیات*، صص ۴۷-۴۵